

ФОРМУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 25–33

Розглядаються питання формування адекватної молодіжної політики в Україні.

Стабільність держави й економічний розвиток суспільства значною мірою залежать від фізичного та духовного здоров'я молодшої генерації, сім'ї, від ставлення держави до їх проблем, інтересів і потреб. В умовах трансформаційного періоду розвитку України потенційні можливості молоді, української сім'ї, жінок і чоловіків як рівноправних стають реальною ресурсною силою у всіх сферах життя, тому держава має лише забезпечити можливості для їх реалізації. Молодіжна сімейна політика є складовою державної соціальної політики, вона впливає на становище молодшої сім'ї та є засобом створення необхідних для її соціального становлення й розвитку умов і гарантій.

Необхідно почати дослідження таких важливих понять, як “державна політика”, “молодь”, “молодіжна політика”, “сім'я”, “сімейна політика”, “державна молодіжна сімейна політика”.

Поняття “політика” є одним із найбільш неоднозначних термінів. У буденному житті під політикою розуміють будь-яку планомірну діяльність: мистецтво управління суспільством, вияви громадської активності, сферу задоволення амбітностей та прагнень тощо [6].

У світовій науковій літературі з питань державної політики запропоновано чимало визначень цього терміна, починаючи від узагальнених, наприклад: “політика — те, що органи влади обирають робити чи не робити” [14, 4], — до більш вузьких, що дають конкретніші характеристики, наприклад: “цілеспрямований курс дій, яким слідує гравець, чи група гравців, стосовно проблеми або питання, що викликає занепокоєність” [14, 5]. На наш погляд, варто виокремити набір ключових елементів, що містяться у широкому

спектрі визначень. Згідно з Андерсоном [14, 6–8], до них належать такі елементи:

- повноважні дії влади (державна політика — це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити);
- реакція на реальні життєві потреби чи проблеми (державна політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади);
- орієнтованість на досягнення мети (державна політика намагається досягти визначених цілей у спробі розв'язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві);
- курс дій (державна політика — це, як правило, не одне окреме рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія);
- рішення щось робити або рішення нічого не робити (визначена політика може привести до дій у спробі розв'язати проблему або може базуватися на переконанні, що проблему буде розв'язано в рамках поточної політики, а отже, не призвести до жодних дій);
- здійснюється одним гравцем або групою гравців (політику може реалізувати один представник влади чи владний орган або багато гравців);
- обґрунтування дій (визначена політика, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується);
- ухвалені рішення (державна політика — це рішення, що вже ухвалені, а не намір чи обіцянка).

Неодмінними елементами політики є її суб'єкти, які впливають на владу або ж використовують її безпосередньо з метою забезпечення своїх потреб та інтересів. Виходячи з цього маємо таке тлумачення: “політика — організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, у межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами та соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб” [10, 16–17].

Інші дослідники пропонують таке визначення: “політика — діяльність органів державної влади та управління, що віддзеркалює суспільний лад та економічну структуру країни, а також діяльність суспільних класів, партій та інших суспільних угруповань, обумовлена їхніми інтересами та цілями” [2, 839].

Узагальнюючи різноманітні сучасні наукові підходи до визначення терміна “політика” та виходячи з мети дослідження, вважаємо, що політика — це організаційна, регулятивна і контролююча сфера суспільної діяльності, яка має всеосяжний характер, орієнтована на досягнення мети та обумовлена такими властивостями, як здатність впливати на всю структуру суспільства, на події і стосунки, які в ньому відбуваються, охоплювати різноманітні сфери суспільного життя, та спрямована на захоплення, утримання та використання державної влади.

В Україні поняття “молодіжна політика”, “державна молодіжна політика” вперше почали використовуватися в радянські часи та знайшли відбиття в матеріалах партійних з'їздів і пленумів ЦК КПРС і КП України. Незважаючи на досить тривалий термін, донині в Україні фактично не розроблений категоріальний апарат цього напрямку політики. Серед публікацій з цих питань можна виокремити, наприклад, працю М. Головатого [3], в якій досить ґрунтовно розкрито зміст цих термінів. Однак сучасні соціально-політичні процеси вимагають подальшої розробки цього напрямку соціальної політики, що впливає на стан суспільства та процеси, які в ньому відбуваються.

Державна молодіжна політика значною мірою реалізується через саму молодь. Як самобутня соціально-демографічна група суспільства, молодь характеризується не лише віковими ознаками, а й місцем, яке вона посідає у соціальній структурі суспільства, особливостями соціального становлення та розвитку. Зокрема, вона має низку особливостей: молодь вирізняється неформованістю

ціннісних і духовно-моральних орієнтирів, браком життєвого досвіду, молодому поколінню властиве неповне включення в існуючі соціально-економічні відносини, при цьому саме молодь найбільшою мірою забезпечує соціальну мобільність та є джерелом економічної ініціативи; як і будь-яка соціальна група, вона має власні цілі та інтереси, формує в собі образ майбутнього й несе функцію соціального відтворення, слугує джерелом інновацій та ін.

Автори монографії “Соціальне обличчя молоді” О. Вишняк та М. Чурилов характеризують молодь як соціальну групу, що являє собою специфічну соціальну спільність людей, займає певне місце у різних соціальних підструктурах (соціально-класовій, соціально-поселенській, професійно-трудовій, соціально-політичній, сімейно-побутовій), а отже, відзначається спільністю проблем, які вирішуються, а також спільністю соціальних інтересів та особливостей форм життєдіяльності [11, 17].

Визначення вікових меж молоді завжди було актуальним питанням для вчених різних наукових напрямів, а за основу приймалися як фізіологічні та психологічні, так і соціально-економічні умови. Так, приблизно з 14 років молода особа починає усвідомлювати власні соціальні права, місце в суспільстві, своє призначення. До 18 років практично завершується формування основних психофізичних особливостей людини, а до 24 років припиняються процеси росту людського організму. До цього ж часу починає формуватися соціальний статус молодої особи. Так, у сучасних умовах особа, що досягла 22–23 років, уже здобуває освіту та має певний фах, набуває певного трудового та життєвого досвіду (наприклад, чоловіки пройшли обов'язкову військову службу). На думку психологів, фактично до 30 років людина вже є повністю сформованою особистістю, яка набула певного соціального статусу.

На думку дослідників, у межах даного віку спостерігається неоднорідність соціально-психологічних характеристик молоді, що найбільш яскраво виявляється у віці 23–24 років [11].

Заслугує на увагу визначення молодіжної політики російським ученим В. Криворученком: “Молодіжна політика охоплює всі сфери життєдіяльності молоді, включає в себе всі питання, пов'язані з формуванням і вихованням молоді, охоплює всі процеси соціалізації, всю сукупність ідей щодо місця і ролі молоді в суспільстві та їхню реалізацію. Молодіжна політика є сукупністю дій всіх державних та громадських інституцій,

проте кожний її суб'єкт, соціальна інституція здійснює її диференційовано відповідно до своїх потреб і можливостей з урахуванням місцевих умов" [8, 67].

Автор погоджується з визначенням державної молодіжної політики, яке зафіксовано у 1992 р. Декларацією "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" [1]: "Державна молодіжна політика — це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України". Це досить чітке визначення конкретизує мету діяльності держави стосовно молоді, є законодавчо закріпленим для використання в практичній роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Державна молодіжна політика в Україні орієнтована на створення доступної для молоді системи послуг, пропозицій, проектів, що допомагають їй в процесі соціального становлення, вона регулює й забезпечує ефективність відносин молоді, суспільства й держави, є органічною частиною внутрішньої й зовнішньої політики держави, являє собою цілісну систему заходів правового, організаційно-управлінського, фінансово-економічного характеру та покликана створити механізми взаємної відповідальності.

На нашу думку, державна молодіжна політика має бути передусім спрямована на молодих громадян віком від 14 до 30 років, що є періодом активного соціального становлення, соціалізації та адаптації до різних форм соціальних відносин. Молодь повинна розглядатися, з одного боку, як самостійна соціально-демографічна група, а з іншого — як невід'ємна частина суспільства, потенціал і роль якої необхідно враховувати у всіх сферах життя суспільства.

Метою державної молодіжної політики є здійснення системного державного впливу на процеси соціалізації молодого покоління та створення й розвитку соціально-економічних, політичних, організаційних і правових умов і гарантій самореалізації молодих громадян та реалізації молоддю соціально значущих функцій.

На різних етапах розвитку суспільство прагне створити певні вимоги до підростаючого покоління

у формі норм, цінностей, правил. За допомогою правових і соціально-економічних механізмів створюються умови для становлення, розвитку та інтеграції молоді в суспільні структури, самореалізації особистості як громадянина демократичного суспільства. Таким чином, політика держави відображає її ставлення до молодого покоління як ресурсу соціально-економічного, політичного та культурного розвитку суспільства. Форми і методи вирішення реальних молодіжних проблем лежать на перетині державної молодіжної політики і соціального потенціалу молоді.

Однією з найсуттєвіших молодіжних проблем є проблема молоді сім'ї.

Першими дослідниками, які підняли питання щодо визначення терміна "сімейна політика", були Ш. Камерман і А. Кан. У 1978 р. у монографії "Сімейна політика: держава і сім'я в чотирнадцяти країнах" ними були досліджені країни з так званою "явною" і "прихованою" сімейною політикою [16].

На їх погляд, "явна сімейна політика" означала, що в країні існує державна, законна, інституційно встановлена концепція сімейної політики. За "прихованої сімейної політики" були відсутні ці характеристики, хоча країни з прихованою сімейною політикою могли мати високорозвинені інші напрями державної соціальної політики, пов'язані із сім'єю. Однак ці напрями мали різні цілі, які були не досить зосереджені на сім'ї.

В колишньому СРСР поняття "сімейна політика" стало активно впроваджуватися в наукову і суспільно-політичну лексику лише наприкінці 80-х років минулого століття і використовуватися поряд із більш звичними термінами, такими як "політика населення", "демографічна політика" і "планування сім'ї". Науковцями та політиками була зроблена спроба визначити зміст сімейної політики, сформулювати цілі, принципи і напрями, показати її місце в системі заходів соціальної політики, обґрунтувати співвідношення із соціально-демографічною політикою, пов'язати з проблемою планування сім'ї та ін.

Важливість розробки стратегічних напрямів сімейної політики розуміється як науковцями, так і політиками. Значно зросла кількість фахових досліджень з цієї проблематики, а законодавчі проекти в різних країнах розробляються також з метою контролю змін у сімейній політиці як на національному, так і на загальноєвропейському рівні.

Водночас дотепер термін “сімейна політика” не набув єдиного трактування і відображає досить різні підходи як науковців, так і практиків. Так, навіть на національному рівні країн Європейського Союзу не існує загальноприйнятого визначення сімейної політики.

Сучасна сімейна політика — це результат тривалого розвитку від обмеженої системи заходів щодо захисту матері й дитини до розвинених форм підтримки інституту сім’ї в цілому. На розвиток сучасної сімейної політики, на нашу думку, вплинули такі основні наукові теорії:

- 1) індустріалізаційна теорія, що підкреслює роль соціально-економічних факторів у розвитку сім’ї;
- 2) теорія конфліктів, що розглядає конфлікт учасників суспільно-політичного процесу як головну рушійну силу.

Згідно з першою теорією, зміни економічного середовища (наприклад, індустріалізація, урбанізація) створюють нові потреби. Соціально-демографічне середовище є головною рушійною силою розвитку державної сімейної політики. Зниження народжуваності, зростання чисельності незаможних сімей, гендерні питання змушують владу в усіх країнах розширювати й реформувати систему підтримки сім’ї.

Друга теорія, як уже зазначалося, розглядає конфлікт між учасниками політичного процесу як головну рушійну силу. Діяльність політичних партій, громадських організацій, вченої спільноти може привертати увагу до проблем сімей і цим самим змусить владу активніше діяти щодо їх підтримки.

Державна сімейна політика у загальному розумінні регулює відносини між сім’єю (як особливою соціальною групою суспільства) та державою, а також між індивідами в сім’ї з приводу реалізації її основних функцій.

Об’єктом сімейної політики є сім’я. На сьогодні основною формою української сім’ї є проста (нуклеарна) сім’я, що складається із подружжя з дітьми або без них, а також неповна сім’я, яка у переважній більшості складається із самотніх матерів, розлучених жінок і вдів з дітьми, у яких найчастіше одна-дві дитини.

Суб’єктами державної сімейної політики в Україні є органи законодавчої й виконавчої влади, роботодавці, суспільні об’єднання, політичні партії, професійні спілки, релігійні конфесії, благодійні фонди, а також юридичні й фізичні особи. В місцевих органах соціального захисту на всій території країни утворені відділи, комісії або коміте-

ти, що також займаються розробленням та виконанням спеціальних програм сімейної політики.

Зміст державної сімейної політики перебуває у прямій залежності від соціально-економічного розвитку в країні. У наш час необхідно забезпечити подолання негативних тенденцій і стабілізацію положення сім’ї, а також створення передумов для поліпшення її життєдіяльності в майбутньому.

Метою державної сімейної політики є забезпечення державою необхідних умов для реалізації сім’єю її функцій і підвищення якості життя сім’ї.

Основні принципи сімейної політики, проголошені ООН, полягають у наступному [5, 6–7]: сім’я як найважливіший осередок суспільства заслуговує на увагу, захист і підтримку з боку держави незалежно від типів сімей, різноманіття індивідуальних переваг і соціальних умов. Усі сім’ї мають право розраховувати на підтримку держави.

Зокрема, світовим співтовариством сформульовані також пріоритетні для всіх держав завдання у сфері сімейної політики:

1. Формування егалітарних (рівноправних) стосунків між подружжям у сім’ї.
2. Поліпшення стану неповних сімей з одним годувальником, із хворими й старими членами сім’ї.
3. Захист сімей від злиденності, від негативних впливів та змін, які пов’язані з економікою, міграцією, урбанізацією, екологією, внаслідок чого сім’я часто втрачає можливість виконувати свої функції.
4. Створення умов, що дозволяють сім’ям приймати грамотні рішення щодо визначення інтервалів між народженнями дітей та їхньою кількістю.

Для оцінювання різноманітних напрямів сімейної політики необхідно враховувати весь комплекс проблем становлення інституту сучасної сім’ї.

Відправним пунктом аналізу сімейної політики у країнах Європейського Союзу може слугувати класифікація режимів сімейної політики. Існують різні шляхи ранжування національних систем соціальної підтримки для сімей. Розглянемо класичну типологію Г. Еспін-Андерсена, що виокремлює чотири основних типи режиму сімейної політики [15]:

1. Соціально-демократичний режим — характеризується універсальною державною підтримкою для сімей, високим рівнем підтримки для

працюючих батьків і гендерною рівністю. Державна політика спрямована на зниження соціальних ризиків, при цьому підтримується високий життєвий рівень усього населення. Соціальні допомоги надаються на основі індивідуальних суспільно-цивільних прав. Такий режим характерний для Скандинавських країн.

2. Консервативний режим — характеризується середнім рівнем підтримки сімей, що варіюється відповідно до рівня доходу працюючих батьків і тривалості їхніх внесків у соціальну систему. Такі типи систем соціального захисту спрямовані на підтримку й зміст статусу традиційних сімейних форм. Він характерний для північно-західних європейських країн (Німеччина, Нідерланди, Франція).

3. Південно-європейський режим — характеризується високим ступенем поділу за рівнем доходу, сполученням універсальних і приватних послуг і допомог. Така система соціального забезпечення часто розглядається як частина консервативного режиму, але увага до сім'ї заслуговує того, щоб розглядати такі системи як окремий режим. Цей режим характерний для країн Південної Європи.

4. Ліберальний режим — характеризується низьким рівнем підтримки сімей і заохочує індивідуалізм на основі ринкових відносин через мінімальні соціальні допомоги, ці допомоги зазвичай видаються після низки перевірок та пов'язані з бідністю. Такий режим характерний для Великобританії.

Відзначимо, що політика держави щодо сімей завжди була і залишається актуальною, але, на жаль, в нашій країні їй приділяється недостатньо уваги, навіть менше, ніж у наших найближчих сусідів (у Росії, країнах Балтії), не говорячи вже про країни Європейського Союзу, США, Канаду. Особливо хотілося б звернути увагу на розробки сучасних російських учених Г. Клімантової [7] та О. Осколкової [9], які, зокрема, займаються дослідженням державної сімейної політики як Російської Федерації, так і країн Західної Європи та США. Вони дають розгорнутий аналіз і докладну характеристику теоретичних та практичних заходів щодо сімей, які впроваджуються в різних країнах на сучасному етапі.

З огляду на викладене зазначимо, що державна сімейна політика — це відносно відособлена частина соціальної політики, що впливає на функціонування сім'ї (як одного із суспільних інститутів) та індивіда (як носія сімейних ролей, що він виконує поряд з іншими соціальними роля-

ми). Така політика спрямована на самореалізацію та самостійне вирішення проблем, з якими зіштовхується сім'я.

На нашу думку, в сучасних умовах досить позитивним було б використання спеціалізованого терміна “державна молодіжна сімейна політика”, який досить поширений в зарубіжній науковій літературі, зокрема в російській.

Згідно із законодавством України, молодією сім'єю вважається подружжя, в якому вік чоловіка або дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) має вік до 35 років.

Зважаючи на розглянутий вище комплекс соціально-психологічних і соціально-економічних умов, що впливають на формування та становлення молоді людини, норми та визначення, які прийняті в більшості країн, автор вважає недоцільним розглядати молоді сім'ю, де вікові рамки подружжя досягають 35-річного віку. Це нераціонально як з точки зору психолого-фізіологічного розвитку людини, так і з економічних міркувань. На наш погляд, особа, яка досягла 35 років, уже має постійну роботу, стабільний дохід і часто дітей, які досягли віку, в якому самі здатні створити власну сім'ю.

Саме тому в нашому дослідженні молоді сім'я розглядається як подружжя, в якому вік чоловіка або дружини не перевищує 30 років.

Підсумовуючи розглянуті підходи до визначень, потрібно сказати, що, на нашу думку, не існує розгорнутого та всебічно пояснюючого терміна, який би розкривав сутність державної молодіжної сімейної політики, враховуючи її напрями та вікові обмеження.

Таким чином, ми даємо наступне визначення даної категорії. Державна молодіжна сімейна політика — це політика держави, спрямована на молоді сім'ю, метою якої є її розвиток, соціальний захист та забезпечення гідних умов для виконання її соціальних та демографічних функцій. Мається на увазі соціальна підтримка, поліпшення добробуту, вирішення проблем молодих сімей у сфері освіти, професійної підготовки, продуктивної зайнятості, охорони здоров'я, соціального захисту, спрямованості на поліпшення демографічної ситуації та на ефективність реалізації соціальних функцій молоді, серед яких основними є репродуктивна, виховна, господарчо-економічна тощо, що є найважливішим чинником стійкого розвитку суспільства, важливою умовою успішної реалізації здійснюваних в Україні політичних та економічних реформ, оптимізації процесів від-

творення населення, виховання здорового покоління майбутніх громадян.

У XX ст. інтерес до проблем сім'ї різко зріс, що було пов'язане з кардинальними змінами, що відбувалися в економічній та соціокультурній сферах життя суспільства та які впливали на життєдіяльність людини: у побуті, у сім'ї, на її статус.

Під час індустріальної революції традиційна сім'я зазнала значних змін. З розвитком технічного прогресу сім'я втратила можливість працювати разом як виробничий осередок. Поступово й болісно структура сім'ї почала змінюватися. Так звана мала (нуклеарна) сім'я, що складається з батька, матері та дітей, стала стандартною, соціально визнаною сучасною моделлю у всіх індустріальних суспільствах.

Починаючи з 70-х років минулого століття колишня нуклеарна сім'я, характерна для індустріального суспільства, опиняється у кризовому становищі. Послаблюються внутрішньосімейні та поширюються позашлюбні зв'язки, зростає кількість неповних сімей, при загальному зменшенні народжуваності збільшується кількість дітей, народжених поза шлюбом.

На жаль, цілісної теорії сім'ї дотепер немає. Існують, щоправда, різні теорії кризи (трансформації) сім'ї, що залежать від дисциплінарної приналежності — це економічні, етичні, психологічні, культурологічні теорії та ін.

Виходячи з цих теорій можна виокремити основні форми сім'ї. Насамперед це моногамія — історична форма шлюбу та сім'ї, за якої у шлюбному союзі перебувають два представники протилежної статі, зокрема, виокремлюються такі типи моногамій:

- нуклеарна сім'я — її членами є представники тільки двох поколінь (батьки та діти), цей тип нині у розвинених країнах є переважачим;
- повна нуклеарна сім'я — її складають обидва з батьків та діти;
- неповна сім'я — в ній відсутній один з батьків, частіше батько. У свою чергу, неповну сім'ю російський вчений С. Голод поділяє на власне неповну, що виникла внаслідок розлучення або вдовства, і материнську, що припускає позашлюбне народження та виховання дітей [4, 46].

З погляду владних відносин виокремлюються такі сім'ї [12]:

- патріархальні — в ній чоловік, батько-годувальник, який матеріально забезпечує

сім'ю, представляє її в суспільстві, приймає основні рішення, що стосуються членів сім'ї; дружина не працює (або престиж її роботи, заробіток значно нижче, ніж у чоловіка), займається вихованням дітей, господарює, думки дітей враховуються мало;

- матріархальні — у такій сім'ї роль лідера належить жінці, успадкування відбувається за материнською лінією, сюди також належать неповні материнські сім'ї;
- егалітарні — сім'ї, в яких норми любові, емоційної близькості, взаємоповаги поширюються на всіх членів сім'ї. Професійна та суспільна діяльність обох з подружжя однаково важлива, подружжя гнучко розподіляє домашні обов'язки, спільно проводить дозвілля, колективно приймає необхідні рішення тощо.

В останні роки у зв'язку зі значною кількістю розлучень і повторних шлюбів говорять про “последовну моногамію”, що означає, що в даний момент жінка або чоловік є одруженим з одним партнером, однак упродовж життя таких шлюбних союзів у них налічується більше одного.

Серед альтернативних полігамних шлюбів виокремлюється також така форма шлюбних відносин, як колективний чоловік і колективна дружина. У цих випадках кілька чоловіків (жінок), як правило, близьких родичів — рідних або двоюрідних братів (сестер) — беруть собі в дружини (чоловіки) одну жінку (чоловіка). Така форма шлюбних відносин, на відміну від моногамії й полігамії, поширена вкрай рідко. Модель “колективний чоловік” спостерігається в деяких ісламських країнах, модель “колективна дружина” подекуди збереглася в Індії та серед аборигенів Південної Америки й Океанії. Існує також так званий груповий шлюб (на рівні повсякденної свідомості більше відомий як “шведська” сім'я). У груповому шлюбі роль чоловіка грає чоловічий колектив, а роль дружини — жіночий. При цьому фрагментація на пари відсутня. Останнім часом також популярні одностатеві (гомосексуальні) шлюби.

Незважаючи на розмаїття форм шлюбів, ми розглядаємо тут традиційну моногамну сім'ю. Ця форма шлюбу законодавчо закріплена в нашій державі.

Залежно від форми легітимації шлюби поділяють на церковні (реєструються церквою або іншим органом релігійної влади), цивільні (реєструються державою) і конкубат, тобто такі, що незареєстровані. В Україні цивільним шлюбом прийнято називати саме конкубат.

Загальноприйнято сім'єю називати малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбом або кровною спорідненістю, спільністю побуту й взаємною моральною відповідальністю та соціальна необхідність в якій обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення [13, 24].

На жаль, останнім часом у сфері сімейно-шлюбних відносин спостерігається низка негативних тенденцій, які не можуть дати цьому визначенню реалізувати себе повною мірою. Вони виражаються в наступному: зменшення цінності шлюбу, сім'ї й особливо дітей у порівнянні з цінностями матеріального благополуччя й статку; збільшення так званих легковажних, необдуманих шлюбів; нерозуміння деякою частиною молоді проблем і труднощів сімейного життя, взаємних прав і обов'язків у сім'ї; зростання кількості сімей з однією дитиною, що не забезпечує навіть простого відтворення населення; збільшення числа абортів і всіх наслідків, пов'язаних з ними; значне зростання кількості розлучень; збільшення неповних сімей, в яких діти виховуються одним з батьків; збільшення кількості чоловіків і жінок, які після розлучення не взяли повторного шлюбу; зростання алкоголізму, наркоманії, що сильно підриває сімейні підвалини й призводить до народження дітей з різними вродженими вадами та ін.

Умовно сім'ї можна поділити на типи. Підставами для їх розмежування можуть бути наявність однієї або кількох шлюбних пар та їхній вік, наявність у сім'ї неповнолітніх дітей, кількість поколінь у сім'ї, наявність родичів (це можуть бути брати, сестри, племінники тощо). Зокрема, це такі сім'ї:

- 1) з однією шлюбною парою, з дітьми й без дітей;
- 2) з однією шлюбною парою, з дітьми й без дітей, з одним батьком;
- 3) з однією шлюбною парою, з дітьми й без дітей, з одним з батьків подружжя;
- 4) з двома або більше шлюбними парами, з дітьми й без дітей, з одним з подружжя (або без нього), з іншими родичами (або без них);
- 5) складаються з матері та дітей;
- 6) складаються з батька та дітей;
- 7) складаються з матері, дітей та одного з батьків матері;
- 8) складаються з батька, дітей та одного з батьків батька;
- 9) інші сім'ї.

Залежно від пріоритетів того або іншого суспільства, періодів історичного розвитку змінювався як характер виконання сім'єю певних функцій, так і їх ієрархія. Необхідно виокремити декілька найважливіших, на думку автора, функцій сучасної сім'ї [13, 58]:

- репродуктивна — біологічне відтворення суспільства;
- сексуальна — регулювання сексуальної поведінки;
- інтимна — емоційна стабілізація індивідів, організація раціонального дозвілля;
- економічна — економічна підтримка неповнолітніх і непрацездатних членів суспільства;
- соціалізації — адаптація молодого покоління в соціумі, підтримка культурної однорідності суспільства;
- статусна — надання певного соціального статусу членам сім'ї, відтворення соціальної структури та ін.

Зміст сімейної політики полягає в тому, щоб сприяти розумінню й визнанню суспільством глибинних інтересів сім'ї як частини своїх власних змін, пошукам нової рівноваги та гармонії між особистістю, сім'єю та суспільством. Тому потрібно виокремити декілька основних принципів сімейної політики [2, 58–60]:

1) принцип суверенності сім'ї — сім'я незалежна від держави й має право приймати будь-які рішення, що стосуються її життя, самостійно, спираючись лише на свої власні цілі та інтереси. Це означає право сім'ї на будь-який тип сімейної поведінки, на будь-який спосіб і стиль життя, у тому числі на той, котрий з точки зору прийнятих у суспільстві культурних та моральних норм вважається девіантним. Головне, щоб спосіб життя сім'ї відповідав нормам права. Принцип суверенності також означає, що будь-які типи взаємозв'язку шлюбу, батьківства та спорідненості в сім'ї незалежні від держави.

Будь-яке обмеження принципу суверенності сім'ї, що ґрунтується на інтересах суспільства або держави (регулювання абортів, установлення процедури реєстрації шлюбу або розлучення, введення військової повинності тощо), повинне вводитися й регулюватися конституційно;

2) принцип волевиявлення — наявність у суспільстві справжньої альтернативи й можливості дійсно обирати тип сім'ї та сімейної поведінки;

3) принцип суспільного договору — договірна регламентація взаємин сім'ї як соціального інституту й держави. Сім'я та держава укладають між

собою суспільний договір, у якому на рівноправній основі формуються всі існуючі політичні, соціальні, економічні та інші відносини між ними.

Цей принцип особливо важливий для нашої країни, коли існують спроби перебороти пережитки тоталітаризму, реформувати політичні та економічні відносини.

Сім'я як соціальний інститут забезпечує суспільство трудовими ресурсами, виконавцями соціальних ролей. Без цього продукту сімейного виробництва соціальна система не може функціонувати. Тому суспільство має відчувати потребу, зацікавленість у тому, щоб сім'я виконувала свої функції відтворення та соціалізації нових поколінь. Водночас усе більше слабшають стимули, що визначають особисту зацікавленість у народженні нових поколінь. За цих умов сім'я може вимагати від суспільства та держави забезпечення всебічної підтримки тих моделей сімейного життя, що сприяють ефективній реалізації функцій відтворення та соціалізації;

4) **принцип соціальної участі.** Соціальна участь — це поняття, що поєднує широкий спектр ситуацій, в яких громадяни безпосередньо залучені в процеси підготовки та реалізації соціально значущих рішень. Міра їхнього залучення може бути різною. Крайніми полюсами є ситуації, в яких, з одного боку, рішення приймає винятково державна влада, а громадянам лише доводять до відома ці рішення, а з іншого — тільки на рівні громадян і об'єднань.

Зокрема, соціальна участь — це форма реалізації прав і свобод особи та сім'ї. Вона припускає право та можливість кожної людини й кожної сім'ї безпосередньо впливати на рішення, що мають пряме відношення до їхніх найважливіших потреб та інтересів; забезпечує поліпшення якості рішень і програм, що стосується сім'ї. Сімейна політика перестає бути чимось нав'язаним зверху, вона стає загальним надбанням усіх учасників, які ідентифікують себе з нею; мінімізує соціальну напруженість і зменшує ймовірність соціальних конфліктів, можливості конфронтації між громадянами й державою; сприяє розвитку почуття відповідальності за власну долю та долю сім'ї, допомагає подоланню утриманських настрів стосовно держави тощо.

Сімейна політика можлива лише як діяльність зі створення та реалізації програм нового типу, за взаємовигідним для всіх використанням ресурсів та можливостей, якими володіє кожен з учасни-

ків, для досягнення погоджених цілей, інтересів і потреб.

Щоб розпочати аналіз сучасної ситуації молодіжної сімейної політики, потрібно передусім розглянути нормативно-правову базу, що склалася в країні на сьогодні по відношенню до вказаної категорії сімей.

Література

1. Закон України "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" від 15 грудня 1992 р. № 2859-XII. — <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2859-12>
2. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. — СПб.: Норинт, 2000. — 1536 с.
3. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / Укр. наук.-дослід. ін-т проблем молоді. — К.: Наук. думка, 1993. — 236 с.
4. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. — СПб.: Петрополис, 1998. — 271 с.
5. Дармодехин С. В. Семейная политика Российской Федерации: от оценки состояния к формированию стратегии // Семья в России. — 1996. — № 2. — С. 5–16.
6. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки. — К.: Основи, 2003. — 510 с.
7. Климантова Г. Семья в процессе трансформации российского общества // Общество и экономика. — 1999. — № 10–11. — С. 317–322.
8. Криворученко В. К. К вопросу о законодательстве субъектов Федерации в сфере молодежной политики // Молодежная политика: Информ. бюл. — М.: Комитет Рос. Федерации по делам молодежи; Ин-т молодежи. — 1995. — № 92–95. — С. 67–74.
9. Осколкова О. Б. Государственная семейная политика в странах Европейского Союза // Семья в России. — 1998. — № 1. — С. 123–141.
10. Політологія: посіб. для студ. вищ. навч. закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенька. — К.: Академія, 1998. — 368 с.
11. Социальный облик молодежи: по материалам Украинской ССР / Отв. ред. А. И. Вишняк, Н. Н. Чурилов; АН УССР, Ин-т философии. — К.: Наук. думка, 1990. — 310 с.
12. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Современная семья и ее проблемы: социал.-демогр. исслед. — Ереван: Айтастан, 1982. — 271 с.
13. Харчев А. Г. Исследования семьи: на пороге нового этапа // Социол. исслед. — 1986. — № 3. — С. 24–27.
14. Becker G. S. Treatise on the Family. — L.: Harvard Univ. Press, 1993.
15. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. — Cambridge, UK: Polity Press, 1990. — 310 p.
16. Kamerman Sh., Kahn Alfred J. Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries. — N. Y.: Columbia Univ. Press, 1978.

Молодіжна політика є одним із пріоритетних напрямків соціальної політики держави. Важливим фактором її оптимізації є залучення громадян до активної участі в підготовці й реалізації соціально значущих рішень.

Молодежная политика является одним из приоритетных направлений социальной политики государства. Важным фактором ее оптимизации является привлечение граждан к активному участию в подготовке и реализации социально значимых решений.

The youth policy is one of priority directions of social policy of the state. The important factor of its optimisation is attraction of citizens to active participation in preparation and realisation of socially significant decisions.

Надійшла 7 вересня 2009 р.